

KLEMENT JUDIT

Vállalattörténet a nagypolitika árnyékában: a rövid életű Vikert¹

A vállalatok, vállalkozások történetének alakulásába kisebb-nagyobb mértékben, de gyakran beleszól a politikai környezet. Különösen érvényes ez Közép- vagy Kelet-Európára, ahol a politikai beavatkozás az 1940-es évek végén olyan szintet ért el, hogy a magántulajdonra épülő kapitalizmust politikai döntés alapján felváltotta a köztulajdonon (állami tulajdonon) alapuló tervgazdaság. A Vikert, vagyis a Villamosipari és Kereskedelmi Részvénytársaság rövid működése a magyarországi nagy államosítási hullám idejére² már véget is ért: a céget 1945. június 12-én jegyezte be a budapesti cégbíróság, 1948. március 18-án pedig törölte a fővárosi cégjegyzékből, és nem az államosítási gépezet beindulása miatt. A vállalkozás története azonban – mint majd látjuk – így is szorosan összekapcsolódott a politikai helyzettel: mind létrejöttében, mind működésében és végül megszűnésében is politikai döntések és körülmények játszották a főszerepet. Ám nemcsak a politikai hatások teszik érdekessé e néhány évnyi vállalati működés történetét, hanem azok az eredmények is, amelyeket a cég e rövid idő alatt fel tudott mutatni. Az itt következő elemzés ezeket a dimenziókat a középpontba állítva vizsgálja a vállalatot.

A Vikert gyökerei: a Siemens Magyarországon

A Vikert története szorosan kapcsolódik a Siemens magyarországi vállalkozásainak történetéhez, hiszen a cég azért alakult meg, mert a második világháború után a német tulajdonú magyarországi Siemens-gyárak további működése kérdésessé vált.

1 A tanulmány megjelenését támogatta a Bolyai Tudományos Ösztöndíj. Ezúton köszönöm Kövér György és Madarász Aladár észrevételeit készülő írásomhoz, és külön köszönöm Germuska Pál tanácsait a téma forrásaira nézve.

2 A száznál több munkást alkalmazó üzemek államosítását a 3510/1948. sz. kormányrendelet mondta ki, amiről a Minisztertanács 1948. március 25-én döntött. Ez alapján 1948. március 1-jei hatállyal 47 darab száz alkalmazottnál kevesebbet foglalkoztató, de stratégiai fontosságú üzem államosítására is sor került. A tíz fő feletti alkalmazotti létszámú vállalkozások államosítását majd csak az 1949. évi 20. sz. törvényerejű rendelet tette kötelezővé, amit az Elnöki Tanács 1949. december 28-án hozott. Germuska 2017: 59–64.

Ám a két cég közötti egyszerre egyértelmű és áttételes kapcsolat³ ismertetése előtt érdemes szólni a Siemens⁴ magyarországi jelenlétének kezdeteiről és történetéről.

Az 1847-es alapítású, berlini székhelyű Siemens (alapításkori nevén Telegraphen-Bauanstalt Siemens & Halske) 1887 óta volt jelen Magyarországon, kezdetben mint egy budapesti cég társtulajdonosa,⁵ majd 1894-től egy saját tulajdonú leányvállalattal, amely előbb betéti társaság volt, 1900-tól pedig részvénytársasággá alakult.⁶ Köztudott, hogy a Siemens már az 1850-es évektől multinacionális vállalként működött, voltak sikeres és sikertelen leányvállalati kezdeményezései.⁷ Budapest a kisebb, de sikeres Siemens-vállalkozások közé tartozott. A Siemens magyarországi működése a budapesti villamosvonalak kiépítésével és üzemeltetésével kezdődött, és részt vett az első kontinentális földalatti kéregvasút építésében is 1896-ban. Ebből a profilból nőtt ki a cég villanytelep-építési és -működtetési, majd villamosítási tevékenysége Magyarországon. A budapesti Siemens-műhely ezekben az években első sorban szereléssel és karbantartással foglalkozott, termelés itt nem folyt.

A Siemens magyarországi működése 1904-től bővült ki termeléssel is, mivel a németországi Siemens és Schuckert cégek (1903-as) összeolvadásának eredményeként a magyarországi Schuckert Művekben tulajdonos lett a Siemens, és ezzel Siemens-Schuckert-logó került a már működő pozsonyi Schuckert-gépgyárra. Az újonnan megalakult Magyar Siemens-Schuckert Művek Villamossági Részvénytársaság egyébként a Siemens bécsi leányvállalatához, az Österreichische Siemens-

3 A történetet a Siemens oldaláról megírva lásd Klement 2019.

4 A Siemens történetében is több olyan időszak, esemény hozható fel példaként, amikor a politikai helyzet hatással volt a cégre. Az 1878-ban alapított párizsi leányvállalat például azért nem lett sikeres, és azért voltak kénytelenek végül bezárni, mert a francia–porosz háború után erős németellenes hangulat uralkodott a francia fővárosban. Feldenkirchen 1994: 91. Az első világháború alatt a Siemens angliai érdekeltségeit elkobozták (Wiesen 2001: 41), és – miként arról még lesz szó – a háború utáni határrendezések a közép-európai vállalkozásaikat is átrendezték. Ám a legjelentősebb politikai hatás és következmény a második világháborúból, illetve konkrétan a cég náci gazdaságbeli szerepvállalásából adódott, egyrészt mivel bizonyítottan koncentrációs táborbeli foglyokat dolgoztattak Siemens-gyárakban, másrészt a háborús jóvátételből következően. A világháború után, a háborús bűnöket vizsgáló perekben a cég vezetőinek személyesen is számot kellett adni a cég tevékenységéről, és vállalni a felelősséget. A vállalat sokat tett azért, hogy a náci múlt miatt megingott hírnevét 1945 után újjáépítse. Wiesen 2001: 18. A Siemens Németországon kívüli tulajdonának második világháború utáni sorsa a magyarországi fiálé példáján keresztül jelen tanulmány középpontjában áll.

5 A Siemens magyarországi indulásához több cég is kapcsolható: a németországi Siemens társtulajdonos volt az 1887. november 22-én bejegyzett Körúti Villamos Vasúti Vállalat Siemens & Halske, Lindheim és Co. és Balázs Mór cégben, illetve az 1887. december 6-án bejegyzett Budapesti Városi Vasúti Vállalat Lindheim & Co., Siemens & Halske és Balázs Mór cégben, mindkettő a budapesti villamoshálózat kiépítése területén működött. Majd a többi társtulajdonos kiválása után egyedüli tulajdonosa lett 1888. december 27-től a Budapesti Városi Vasúti Vállalat Siemens & Halske cégnek, amely a budapesti villamoshálózatbeli érdekeltségeit 1891-ben értékesítette, és így 1891-től a Siemens részvényes lett a Budapesti Villamos Városi Vasút Rt.-ben. Levéltári forrásai: BFL VII. 2.e. Cg. 34391. Körúti Villamos Vasút Vállalat Siemens & Halske; VII. 2.e. Cg. 32673. Budapesti Városi Vasút Vállalat Siemens & Halske. A Siemens teljes magyarországi történetének áttekintése: Frisnyák–Klement 2017.

6 A Siemens & Halske Bt. 1894. március 2-án került bejegyzésre, a Siemens & Halske Rt. pedig 1900. február 27-én. BFL VII. 2.e. Cg. 32657. Siemens & Halske Bt., Cg. 2055. Siemens & Halske Rt.

7 Feldenkirchen 2000: 31–37, 64–74, 199–209, 216–236.

Schuckert Werke AG.-hoz tartozott, és nem közvetlenül a berlini központhoz (amely ekkor már szintén részvénytársasági formában működött Siemens & Halske AG. néven).⁸ A pozsonyi gépgyár mellé a budapesti székhelyű cég egy kábelgyár felépítését is tervbe vette. Az új gyárat, amely a Siemens magyarországi történetének első önálló gyáralapítási tevékenysége volt, Kőbányán építették fel, és 1913-tól kezdődött el itt a termelés.

Az első világháború után a pozsonyi gépgyár elveszett a magyarországi Siemens-vállalkozás számára, és a csehszlovák Siemens-filiáléhoz került.⁹ A gépgyár hiánya miatt 1927-ben a kőbányai telepen előbb egy gépműhelyt rendeztek be, majd 1936-ra egy gépgyári részleget fejlesztettek a műhelyből. Ahogy az anyacég profilja bővült, úgy lett a magyarországi termelési spektrum is egyre szélesebb. A kezdetektől gyártott transzformátorok, dinamók, kapcsolók, motorok mellett a két világháború között a cég már háztartási kis- és nagygépeket is előállított. A nagy gazdasági válság hatására a Siemens racionalizálta magyarországi vállalkozásait,¹⁰ így került 1934-ben a Magyar Siemens–Schuckert Művek Rt.-hez és 1937-től a kőbányai telephelyre a gyengeáramú termékek gyártása, ami rádiógyártást és műszergyártást jelentett. Az 1930-as évek végére tehát a kőbányai Siemens–Schuckert-telepen három gyár működött: egy kábelgyár, egy gépgyár és egy gyengeáramú gyár.

A háborús készülődés (győri program) és a második világháború alatti megrendelések¹¹ eredményeként a Magyar Siemens–Schuckert Művek Rt., illetve 1942-től már Magyar Siemens Művek Villamossági Rt.¹² dinamikus fejlődött. A gyártelepet folyamatosan bővítették, így 1942-re az 1913-as méretének három és félszeresére nőtt. A munkáslétszám is emelkedett, a három gyár már több mint

8 BFL VII. 2.e. Cg. 2829. Magyar Siemens–Schuckert Művek Villamossági Rt.

9 A gyár a pozsonyi székhelyű Siemens & Co. betéti társaság tulajdona lett. Ez a cég 1926-ban egyesült az Elektrizitäts- und Maschinenbau AG. Mohelnice (Müglitz) céggel, és megalapították a Siemens Elektrizität AG.-t, cseh néven az Elektrotechnát. Compass Leonhardt 1929: 1081. Az Elektrotechna történetét lásd Boyer 2003.

10 A Siemens magyarországi vállalkozásai a németországi (és ausztriai) modellt követték. Az 1900-ban alapított, budapesti székhelyű Siemens & Halske Rt. volt a magyarországi Siemens-vállalkozások és -érdekeltségek központja, és ennek a cégnek a keretében kezdődött meg a gyengeáramú termelés is. A világválság után a budapesti Siemens & Halske Rt.-t felszámolták, ekkor került a gyengeáramú gyártás a Magyar Siemens–Schuckert Művek Rt.-hez. BFL VII. 2.e. Cg. 2055. Az orvosi műszereket gyártó, 1925-ben alapított, budapesti székhelyű Magyar Siemens–Reinigen Művek Rt., amely szintén az anyacég történetének megfelelően, a Siemens és Reinigen cégek ottani fúziójának eredményeként jött létre, a világválság után is megmaradt külön vállalkozásként. BFL VII. 2.e. Cg. 7368.

11 A magyar légierő például rádiókat és műszereket rendelt a cégtől. Kovács 1997: 160. A dinamikus fejlődés az egész gépipari ágazatra érvényes volt. Pogány Ágnes számításai szerint 1941 és 1944 között a bérek évente átlagosan 21,72%-kal nőttek az ágazatban. Pogány 1989: 86.

12 Az anyacég tulajdonosi szerkezetének változása miatt módosult a magyarországi elnevezés is, eltűnt belőle a Schuckert név. Az Anschluss után a német–osztrák Siemens–Schuckert-tulajdon német lett. Feldenkirchen 1995: 194–214. Így lett a magyarországi vállalkozás is 100%-ban német tulajdonú. BFL VII. 2.e. Cg. 2829, Okm. 1091. 1610 kd.

1500 alkalmazottal dolgozott 1942-ben.¹³ A fejlesztést, fejlődést jelezte az a tény is, hogy a cég alaptőkéjét 1941-ben 4 millió pengőről 6 millióra emelte a társaság. Az 1942-es névváltoztatás pedig arra utalt, hogy a cég immár teljes mértékben német tulajdonba került.

A második világháború alatt a kábelgyár és a gépgyár nem szenvedett komoly sérüléseket, viszont a gyengeáramú gyárat bombatámadás érte 1945 elején. A budapesti ostrom napjait kivéve folyamatos volt a termelés a Siemens kőbányai telephelyén egészen addig, amíg a bevonuló szovjet hadsereg 1945. március 15-én elkezdte leszerelni és elszállítani a telep berendezéseit. A folyamat végére csak az üres épületek maradtak.¹⁴ Jogilag 1945 folyamán még nem történt változás sem a cégvezetésben, sem a tulajdoni viszonyokban. Ugyanaz az igazgatóság tartotta igazgatósági üléseit 1945-ben, amelyet az 1944-es legutolsó közgyűlés választott meg, csak a német állampolgárságú tagok (Ernst Siemens és dr. Hermann Reyss) nem jelentek meg. Az igazgatóság és a felügyelőbizottság német állampolgárságú tagjai 1943 óta nem jártak Magyarországon, bár az 1944-es közgyűlésen (1944. június 21.) még jelen volt a berlini cég egyik képviselője (Wilhelm Mader).¹⁵ A Magyar Siemens Művek Rt.-t a menedzsment magyar állampolgárságú tagjai irányították, amiben a legfontosabb posztot a kereskedelmi igazgató, Kemper Miklós, illetve a műszaki és egyben ügyvezető igazgató, Szentmártony Aladár töltötte be.

Siemensből Vikert

Mivel a Magyar Siemens Művek Rt. 100%-ban német tulajdonban volt 1945-ben, a második világháború lezárultával igen kérdésessé vált, hogy a vesztes háború után folytatódhat-e a cég története. Ezt az alaphelyzetet kell szem előtt tartani, amikor a Villamosipari és Kereskedelmi Rt., vagyis a Vikert 1945. június 12-i megalakulását értékeljük.¹⁶ A Vikert létrehozói ugyanis a magyarországi Siemens azon (véltető-

¹³ 1917-ben a Magyar Siemens-Schuckert Művek Rt.-nek 1250 alkalmazottja volt, s ebben a számban benne volt a pozsonyi és a kőbányai gyár is. BFL VII. 2.e. Cg. 2829. 28. d. 1917. június 28-i rendes közgyűlés jegyzőkönyve. A világválság alatti igazgatósági jelentések, bár konkrét számokat nem tartalmaznak, arra utalnak, hogy a foglalkoztatottak létszáma jelentősen csökkent a válság hatására. 1937-től kezdődött újra a munkáslétszám növekedése, akkor 15%-kal, és a foglalkoztatottak számának további bővítéséről az 1938-as és 1939-es igazgatósági jelentés is említést tett. BFL VII. 2.e. Cg. 2829. Okm. 1091. 1610 kd. 1937. április 23-i, 1938. április 29-i, 1939. április 21-i rendes közgyűlések jegyzőkönyvei.

¹⁴ A Villamosgép és Kábelgyár 50 éve 1963: 21, 24.

¹⁵ Wilhelm Mader a berlini cég képviselőjeként a közgyűlés előtt 150 részvényt tett le, és a közgyűlésen be is választották a felügyelőbizottságba. Vele újra négytagúra bővült az 1939 óta háromtagú testület. Ez a 150 részvény nem egyedülként mutatta a berlini tulajdonos cég jelenlétét: Kovácsy Dénes 160 darab részvényt, Stromszky Sándor vezérigazgató 3670 darab részvényt és Tóth József 6000 darab részvényt mutatott be szintén a berlini cég képviselőjeként. BFL VII. 2.e. Cg. 2829. Okm. 1091. 1610 kd. rendes közgyűlés, 1944. június 21.

¹⁶ A Vikert történetének forrásai: BFL VII. 2.e. Cg. 47950; MNL OL Z 1183 és Z 1190; A Villamosgép és Kábelgyár 50 éve 1963.

leg többnyire korábbi) munkásai és tisztviselői voltak, akik saját tőkét gyűjtve, önálló vállalkozás keretében a Siemens kőbányai telepén a termelés újraindítását tűzték ki célul, miután a bizonytalan helyzetben a Magyar Siemens Művek Rt. megvált jó néhány munkavállalójától.¹⁷

Az alapítási tervezetet néhány héttel korábban, 1945. május 22-én fogalmazták meg, és huszonheten írták alá, foglalkozásukat tekintve jellemzően magántisztviselők és (fő)mérnökök. Ezen a listán az alapítók között szerepelt Kemper Miklós és Szentmártony Aladár is, jóllehet jogilag ők a Magyar Siemens Művek Rt.-hez is kötődtek, annak igazgatóiként dolgoztak továbbra is. Az új részvénytársaság, a Vikert alapszabályában a vállalat profiljának leírása szóról szóra megegyezett a Siemens legutolsó, 1943-as alapszabályában foglaltakkal. A közös tartalmat, illetve a társaság célját így rögzítették:

„a) az elektrotechnika valamennyi ágazatában (így különösen elektromos világítás, elektromos erőátvitel, elektromos vasúti vontatás, elektrokémia, telefonía, telegráfia, rádiótechnika) alkalmazott mindenféle gép, készülék, mérőműszer, kapcsolóberendezés, vezetékek és egyéb kellék és alkatrész gyártása, javítása és eladása, továbbá mindenféle idevonatkozó berendezés tervezése, létesítése, megépítése, szerelése, szállítása, javítása, forgalomba hozatala és eladása;

b) villamostelepek, hálózatok, vasutak létesítése és üzemben tartása;

c) mindenféle szabadalom, gyártási és használati engedély megszerzése és értékesítése.”¹⁸

A Vikert székhelyeként (VI. ker., Teréz krt. 36.) és telephelyeként (X. ker., Gyömrői út 128.) azokat a címeket jegyezték be a cégbíróságon, amelyek megegyeztek a Siemens székhelyével és telephelyével. Ám az alapszabályban vagy a cég megnevezésében nem volt semmilyen utalás a Siemensre.

A Vikert 1945 kora nyári megalakulásakor a szerény, 400 000 pengős (2000 darab 200 pengő névértékű részvényből álló) alaptőkét 171 részvényes fizette be. A legtöbb jegyzés 10 darab részvélynél, 2000 pengőnél kevesebbre szólt (122 ilyen részvényes volt közöttük). 10 000 pengőt meghaladó részvényvásárló összesen 6 szerepelt a hosszú részvényeslistán. Mayerhuber László elektromérnök 10 000 pengővel, Falusy István műszaki tisztviselő 18 000 pengővel, Gregács Dezső rádiótechnikus 20 000 pengővel, Tóth József kereskedelmi tisztviselő 25 000 pengővel, Mittelholzer Béla főmérnök 25 000 pengővel és Lichter Salamon kereskedelmi tisztviselő 100 000 pengővel volt a legnagyobb részvényes az új cégben. A Magyar Siemens Művek Rt. kereskedelmi igazgatója, Kemper Miklós 5 darab részvényt jegyzett 1000 pengő értékben az új vállalkozásban, míg Szentmártony Aladár, a

17 A személyes életutak azonosítása még hátravan, és az sem biztos, hogy minden esetben igazolható lesz, hogy a Siemens elbocsájtotta őket, de számos szereplőnél egyértelműen bizonyítható a siemenses múlt. Erre a konkrét neveknél utalok majd.

18 BFL VII. 2.e. Cg. 47950. Alapszabály, 1945. június 12.

Magyar Siemens Művek Rt. ügyvezető igazgatója 25 darabot 5000 pengő értékben.¹⁹

Az új cég igazgatóságába öt tagot választott az 1945. június 12-i alakuló közgyűlés, mindegyikük a huszonhét alapító közül került ki, s közülük négy egyben „nagyreszvényes” is volt: Mayerhuber László, Mittelholzer Béla, Tóth József és Lichter Salamon.²⁰ Az igazgatóság elnöke, egyben az ügyvezető igazgató Tóth József lett, aki ezt megelőzően 21 évig állt alkalmazásban a Magyar Siemens Művek Rt. tisztviselőjeként.²¹

1945. nyár elején még nem volt annyira jelentős az infláció, tehát ez a 400 000 pengő ért is valamit, de az is világos volt, hogy ennyi pénz nem lesz elegendő egy Siemens méretű gyárkomplexum felszereléséhez és a munka beindításához. (A Siemens Művek utolsó alaptőkéje 6 millió pengő volt.) Tőkét vagy hitelt szerezni Magyarországon, illetve Magyarországról nem sokkal a vesztes oldalon befejezett világháború után nem volt egyszerű feladat. Bár a bankszektor 1945 tavasza óta újra működött, a bankoknak nem volt számottevő kihelyezhető tőkéjük. Az egyetlen jelentős pénz- és hitelforrás a Nemzeti Bank volt, amely szoros kooperációban a kormánnyal irányította a monetáris politikát. Minden bizonnyal rögtön a megalakulás után – vagy talán már azelőtt – megkezdődtek a tárgyalások, s ezek első eredménye az lett, hogy a Vikert kapott 2 millió pengő iparindítási kölcsönt az Iparügyi Minisztériumtól 1945 nyarán, röviddel megalakulása után. Ekkortól és ezért került miniszteri biztos (Thamó Károly) a céghez, aki a továbbiakban jelen volt az igazgatósági üléseken.²²

Nem tisztázott még, hogy mikor és ki által fogalmazódott meg a koncepció, de egy 1945. szeptemberi igazgatósági ülés jegyzőkönyve már tényként említi, hogy az Iparügyi Minisztérium 3 600 000 pengőnyi részvényt fog jegyezni a Vikertben, amibe várhatóan beszámítják a már addig folyósított 2 milliós iparindítási kölcsönt. Ezzel a cég alaptőkéje 4 millió pengőre nő majd, és többségi (a részvények 90%-ának) tulajdonosa a magyar állam lesz, amiért cserébe az Iparügyi Minisztérium kilenc általa delegált igazgatósági tagot akar tudni a stratégiai vezetőtestületben. A tervhez szükséges alaptőke-emelést, 18 000 darab új részvény

19 BFL VII. 2.e. Cg. 47950. Részvényjegyzési ív (1945. június 5–12.) a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál tett befizetésekről.

20 Az ötödik tag Raschovszky Béla kereskedelmi tisztviselő volt, aki tíz részvényt jegyzett 2000 pengő értékben. BFL VII. 2.e. Cg. 47950. Részvényjegyzési ív (1945. június 5–12.) és közgyűlési jegyzőkönyv (1945. június 12.).

21 MNL OL Z 1190. Feljegyzés Tóth Józsefről. A Siemensben játszott meghatározó szerepére utal, hogy az 1926 óta szinte minden közgyűlésen – az 1933-as és az 1934-es kivételével – részvényesként szereplő Tóth József az 1943-as és 1944-es közgyűléseken a berlini céget képviselve tett le 6000-6000 darab részvényt. A felügyelőbizottságnak vagy az igazgatóságnak azonban nem volt tagja a Siemensben. Lásd közgyűlési jegyzőkönyvek. BFL VII. 2.e. Cg. 2829 58 d. és Okm. 1091. 1610 kd.

22 Az állami jelenlét/felügyelet a termelő cégeknél nem volt ritka ekkoriban. A folyamatos termelés biztosítása céljából az Iparügyi Minisztérium miniszteri biztosokat nevezett ki a törvényhatóságokhoz. Pető-Szakács 1985: 52.

kibocsátását az 1945. szeptember 20-i rendkívüli közgyűlés határozta el, megemlítve, hogy az új részvények lejegyzésének jogát a Magyar Államkincstárnak ajánlják fel. Az Iparügyi Minisztérium 1945. október 13-án valóban befizette a 18 000 darab új részvény ellenértékét a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál, így a tervből valóság lett. A különböző időpontokban (1945 júniusában, szeptemberében és novemberében) készült részvényeslisták elemzése alapján kijelenthető, hogy az új részvények megjelenésekor a régi részvényesek között nem volt számottevő mozgás, vagyis megtartották Vikert-részvényeiket akkor is, amikor az állam többségi tulajdonos lett.²³

1945. október 16-án az addigi igazgatóság lemondott. A tizenkét tagúra bővülő új igazgatóságot az 1945. november 19-i rendkívüli közgyűlés választotta meg. A tizenkét tagból öt az Iparügyi Minisztériumból érkezett (egy államtitkár, egy miniszteri osztályfőnök és három miniszteri tanácsos), a Pénzügyminisztérium egy miniszteri tanácsosát delegálta, a Pénzügyminisztérium egy igazgatóhelyettese képviselte (Thamó Károly, aki 1945 nyara óta miniszteri biztos volt a cégnél), és a Szakszervezeti Tanács is küldött egy embert a testületbe. Ők nyolcan újak voltak az igazgatóságban, és az államot képviselték. Az Államkincstár ezen túl megnevezett még egy Vikert-munkást (Egyedi Ferencet) is, aki a vállalat munkásságát volt hivatott képviselni az igazgatóságban. (Egyedi nem volt sem alapító, sem részvényes a Vikertben.) Az eredeti igazgatóságból csak két tag maradt tagja az újnak: Mayerhuber László és Tóth József. Közülük Mayerhuber László személye különösen érdekes. A huszonhét alapító egyike volt 1945 májusában, aki júniusban 50 részvényt jegyzett, ám ő egyben az IKART (Iparművek Képviselői Állami Érdektől Rt.) főmérnöke is volt. Ez a cég felelt a jótételési szállítások koordinálásáért az Iparügyi Minisztérium felügyelete alatt, vagyis Mayerhuber személye az Iparügyi Minisztérium érdekeinek egy újabb képviselőjét jelentette.

Az 1945. november 19-i közgyűlés választhatott még egy új tagot. Ő Szentmártony Aladár lett, aki 1937 óta ügyvezető igazgatója volt a Magyar Siemens Művek Rt.-nek, és a Vikertben 25 darab részvényt jegyzett annak megalakulásakor, 1945 júniusában. A Vikert ügyvezető igazgatója (és egyben kereskedelmi igazgatója) továbbra is Tóth József maradt, de Thamó Károly miniszteri biztosként és a vállalat elnökeként fölé helyeződött. Az Iparügyi Minisztérium eredeti elképzelése szerint Tóth József kereskedelmi igazgatói posztja mellett Szentmártony lett volna a műszaki igazgató, és mindketten Thamó felügyelete alatt működtek volna. A menedzsment ilyen struktúrája megfelelt a Magyar Siemens Művek Rt. kétszemélyes vezetőségi gyakorlatának, amelyben mindig két igazgató dolgozott, egy kereskedelmi és egy műszaki igazgató, s közülük jellemzően a műszaki igazgató volt egyben az ügyvezető is. A Vikert vezetősége (és többségi tulajdonosa) láthatóan ezt a veze-

23 Elemzésem az 1945. június 12-i, szeptember 20-i és november 19-i részvényletételi listákon alapul. BFL VII. 2.e. Cg. 47950.

tési gyakorlatot igyekezett újjáéleszteni, ám Szentmártony visszautasította a felkínált pozíciót. A műszaki tanácsadó szerepét és az igazgatósági tagságot vállalta, de a műszaki igazgatóét nem.²⁴

A felügyelőbizottság összetétele is az igazgatóságéhoz hasonlóan alakult. Az Államkincstár jelölt ide két tisztviselőt az Iparügyi Minisztériumból, és egyet a Pénzügyminisztériumból, valamint egy Vikert-szerelőt. Az ötödik helyre itt is a közgyűlés javasolhatott valakit, s ez Kemper Miklós lett, aki Szentmártony mellett kereskedelmi igazgatóként az ügyvezetés második embere volt a Magyar Siemens Művek Rt.-nél 1937 óta.

A jóvátétel jelentősége

Ha végigtekintünk a két vállalkozás eddig vázolt történetén, nyilvánvaló, bár nem deklarált a kapcsolatuk. A személyi átfedések, a termelési profil azonossága, a székhely és az ipartelep egyezése, a vállalatvezetési struktúra hasonlósága mind a közvetlen kapcsolatot igazolja, miközben sehol nincs kimondva, hogy a két cég bármilyen jogi viszonyban állna egymással. Az egyetlen jogi reláció közöttük az volt, hogy a Vikert a Siemens Művektől bérelte a kőbányai ipartelepét.²⁵ Egyik oldalról adva volt tehát egy nagy múltú és eredményes vállalkozás, a Magyar Siemens Művek Rt., amelynek fennmaradása német tulajdonként a második világháború lezárulásával erősen kérdésessé vált. Egyrészt mert 1945 márciusában a szovjet hadsereg leszerelte és elszállította a vállalat két épen maradt gyáranak berendezéseit, másrészt mert az 1945 nyarán (július 17-től augusztus 2-ig) tartott potsdami konferencia megállapodásai értelmében a német vagyon a szövetségesek, és különösen a Szovjetunió jóvátételi igényeinek kielégítésére volt fordítandó. Másik oldalról 1945 késő tavaszán, kora nyarán – tehát a potsdami határozatok előtt, de a Siemens Művek leszerelése után – alulról jövő kezdeményezésként létrejött egy a Siemens Művekkel azonos profilú cég, a Vikert, amely az Iparügyi Minisztériumtól 1945 nyarán iparindítási (alaptőkéjének ötszörösét kitevő) kölcsönt kapott, s amelyben 1945 őszén a Magyar Államkincstár (az állam) az újonnan kibocsátott részvények megvásárlása révén többségi tulajdonos lett. A kormány és azon belül is az Iparügyi Minisztérium Vikert iránti látható és kézzelfogható eredményekre vezető érdeklődésének kulcsa nem más volt, mint az ország jóvátételi kötelezettsége.

A magyar kormány 1945. január 20-án írta alá a fegyverszüneti megállapodást Moszkvában, majd az egész országot a szovjet hadsereg szállta meg. A második világ-

24 MNL OL Z 1190. Feljegyzés Tóth József munkaköréről, 1947. január 7. Szentmártony döntésének háttere még feltárára vár. Mivel 1945 őszén Szentmártony még mindig a Magyar Siemens Művek Rt. igazgatója és egyben igazgatósági tagja volt, hiszen a cég jogi keretei és tulajdonviszonyai még nem változtak meg, talán ezért nem vállalta a Vikert igazgatói posztját.

25 MNL OL Z 1183. Igazgatósági ülés jegyzőkönyve, 1945. november 20.

háború a mérhetetlen emberveszteség mellett nagyon jelentős anyagi károkat is okozott. A szakirodalom szerint a háború miatt életüket veszítettek száma Magyarországon (az 1941–1944 közötti határokkal) valahol 830 és 950 ezer között lehetett. Ebből 340–360 ezer volt a katonai áldozat és 410–460 ezer a holokauszt áldozata.²⁶ A lakosságszám arányában mérve csak három vagy négy ország szenvedett el Magyarországnál nagyobb mértékű veszteséget. Az ország ráadásul romokban hevert. Budapest különösen sokat szenvedett a második világháború végén, a főváros 1944 végi, 1945 eleji, több mint 100 napig tartó ostroma Sztálingrád, Varsó és Berlin véres városostromai sorába illeszkedik.²⁷ A háború utáni helyzetképhez tartozik, hogy az 1938. évi nemzeti vagyonnak közel 40%-a pusztult el a második világháborúban. Különösen súlyos volt a veszteség az állatállományban, 1944-hez viszonyítva az összes állat 56%-a veszett oda, ami közvetlen gondot okozott a háború utáni élelmezésben, de a mezőgazdasági termelés újraindításában is. Komoly közellátási nehézségekkel kellett megküzdeni az országban, miközben a közlekedést a háborús károk tulajdonképpen megbénították. A helyzetet pedig tovább nehezítette a megszálló szovjet és vele szövetséges román, bolgár, jugoszláv hadseregek ellátása, valamint jóvátételi igényeik azonnali érvényesítése. A gyárak leszerelését jóvátétel címén már 1945 tavaszán elkezdték.²⁸

A fegyverszünet aláírásával a Dálnoki Miklós Béla vezette ideiglenes magyar kormány elfogadta a Szovjetunió jóvátételi igényét,²⁹ és egy hónappal később (február 20-án) már részletes kimutatást kapott azokról a termékekről, javakról, amelyeket a Moszkvában összeállított jegyzék szerint Magyarországnak a következő hat évben le kellett volna szállítania jóvátételi kötelezettségként. A magyar kormány nem fogadhatta el ezt a jegyzéket, amit azonnal jelzett is egy hivatalos válaszban, hiszen nem volt elegendő információ birtokában az országban fellelhető javakra nézve. A kormány majd csak 1945. április 19-én költözött vissza a fővárosba, amikor a front már elhagyta az országot. Ráadásul az ipartelepek és bányák ezután is szovjet katonai kontroll alatt maradtak, egészen 1945 nyaráig, így még a kormány képviselői sem léphettek be oda.³⁰ 1945 áprilisától június közepéig egy hosszú és fáradtságos tárgyalási sorozat zajlott le a Magyarország által fizetendő és teljesítendő jóvátétel ügyében, amire a június 15-én megkötött megállapodás tett pontot. Jóllehet ezzel párhuzamosan 1945 tavasza óta folyamatosan szállították ki az országból a gépeket, motorokat, gyártási egységeket mindenféle kölcsönös megállapodás vagy a kiszállított értékek feljegyzése nélkül. Ennek az önkényes gyárleszerelési folyamatnak is a június 15-i megállapodás vetett lassacskán véget. Addig azonban a magyar kormány, pontosabban a külügyminisztérium számtalanszor kérte a gyárak

26 Gyarmati–Püski–Bartha 1996: 397–398.

27 Tamási–Ungváry 2006: 5–20.

28 Honvári 2006: 85–94.

29 Romsics 1999: 277–278.

30 Pető–Szakács 1985: 51.

leszerelésének megakadályozását, minden eredmény nélkül. Az elszállított gyári felszerelések nem kerültek felszámításra mint megfizetett magyar jóvátétel.³¹

Az egyik ilyen, 1945. május 25-én kelt külügyi tiltakozás³² a Magyar Siemens Művek Rt.-t is megemlítette, mint ami ugyan nem szerepelt azon az 1945. május 14-én Moszkvából megkapott listán, amely a jóvátételként leszerelendő gyárakat tartalmazta, a vállalat üzemének berendezését mégis elszállították már korábban. A Magyar Siemens Művek Rt. leszerelését azért is ítélte a tiltakozás különösen súlyos veszteségnek az ország szempontjából, mivel a szintén leszerelt és elszállított Felten & Guillaume kábelgyártó üzemével együtt gyakorlatilag eltűnt a teljes magyar kábelgyártás 1945 tavaszán.³³

1945 júniusától hivatalosan is elkezdődtek a magyar jóvátételi szállítások. Ekkortól kezdve a magyar állam számára elsődleges cél lett e szállítások teljesítése, s ezt a célt akár kölcsönök folyósításával is támogatta.³⁴ A Vikert megalapításának ezek a körülmények jelentik a hátterét. Az Iparügyi Minisztérium iparindítási kölcsöne, majd az állam részvényvásárlása mind azt a célt szolgálta, hogy a kibelezett Siemens Művek helyén minél előbb egy termelő ipartelep kezdjen működni. Az Iparügyi Minisztérium és az IKART személyes képviselője az igazgatóságban arra utal, hogy a Vikert fontos volt a jóvátételi szállításokat koordináló intézmények számára, s a cég meg is szolgálta a belé fektetett bizalmat és tőkét.

A két cég párhuzamos története és végül összefonódása

A Vikert történetében az 1946-os év a termelés sikeres beindításáról szólt, ami persze sok nehézséget állított a vállalatvezetés elé. A termelés újraindításában állandó problémát jelentett a nyersanyaghiány, komoly kihívás volt a megmaradt üres gyáregületek felszerelése, meg kellett oldani a gyengeáramú gyártást is, hiszen ez a gyáregység a háborúban elpusztult, és nem volt egyszerű feladat annak felmérése és értékelése sem, hogy miből, mivel tud gazdálkodni a gyár, milyen nyersanyagai, félkész termékei vannak, s ezeknek mekkora lehet az értékük. A Vikert vagyonának felértékelését az is nehezítette, hogy bizonyos félkész termékek a nyersanyaghiány miatt – ki tudja, meddig – valójában teljesen értéktelenné váltak. Mindezek mellett a cég vezetőinek a folyamatos finanszírozási gondokat is kezelniük kellett.

³¹ Vass G. 2011.

³² MNL OL XIX-A-58. 116/F. B. irat, A külügyminiszter tiltakozása a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál. Idézi Vass G. 2011.

³³ Berlinben hasonló volt a helyzet. A berlini gyárnak hozzávetőleg 40%-a pusztult el a háborúban. A szovjet csapatok 1945. április 26-án érkeztek meg Siemensstadtba, és július közepéig maradtak. Lefoglalták a teljes gépi állomány (23 100 eszköz) 98%-át (22 700 darab). Wiesen 2001: 20–21.

³⁴ Pető-Szakács 1985: 52, 59.

1945 nyara után az infláció elszabadult, ami újabb nehezítő körülmény volt a vagyon felértékelésében. A pengő romlása 1946 elejétől már olyan lejtmenetre állt rá, ami addig ismeretlen és gyakran értelmezhetetlen címletű fizetőeszközöket produkált, úgymint az egymillió milpengő és a százmillió bilpengő. A pénz 1946-ra gyakorlatilag elvesztette eredeti funkcióját, az emberek pénz nélkül próbáltak boldogulni. Fizetőeszközként működött az országban az arany, a valuta és bármilyen közfogyasztási cikk. A pénz kiiktatása ezekben a válságos hónapokban vállalati szinten is megtörtént. Egy igazgatósági ülésen elhangzott beszámoló szerint a Vikert három motor leszállításáért cserébe a Braun-konzervgyártól konzerveket kapott: „nyúlpestétomot és hasonlókat”.³⁵ Az 1945–1946-os hiperinfláció, amely messze meghaladta az első világháború után tapasztalt mértéket, hamar kikényszerítette egy új fizetőeszköz bevezetését. A forint 1946. augusztus 1-jén váltotta fel a pengőt.

Minden nehézség ellenére a Vikert keretei között újraindult a termelés. A gépgyár és a kábelgyár működését 1946-tól sikerült beindítani. Az új gyengeáramú gyár épülete 1947-re készült el, s a Vikert addig egy közeli gyáregületet bérelt Kőbányán, ahol a rádiógyártás már 1945 szeptemberétől elkezdődött. A vállalat tehát termelt, az igazgatóság rendszeresen ülésezett, és a gyárvezetőkkel karöltve próbálta kezelni a problémákat. Tóth József, az ügyvezető igazgató későbbi feljegyzése szerint a Vikert adminisztratív irányítása a Siemens Műveknél alkalmazott gyakorlat szerint működött, és ez nem változott akkor sem, amikor az állam többségi tulajdont szerzett.³⁶ Vagyis a Vikert a Siemensben felhalmozott vállalatvezetési tudást is alkalmazta, méghozzá sikerrel. Sok szempontból tehát a Vikert a Siemens Művek örököse volt, bár jogilag a két cégnek nem volt köze egymáshoz – a telephelybértől eltekintve.

A szovjet tulajdonú Magyar Siemens Művek Rt.

Mindeközben még mindig létezett a Vikerttel párhuzamosan a Magyar Siemens Művek, bár nincs jele, hogy tényleges tevékenységet végzett volna. A Magyar Siemens Művek Villamossági Rt. körüli jogi bizonytalanság 1946 elején tisztázódott. 1946. január 30-án kelt levelében Magyarország Gazdasági Főtanácsának elnöke³⁷ arról értesítette a Magyar Siemens Művek Villamossági Rt.-t, hogy összes részvényét 6 millió pengő névértékben az 1945. évi potsdami konferenciára hivatkozva szovjet tulajdonba adja Németország jóvátételi kötelezettségei alapján, mivel a részvények azelőtt német tulajdonban voltak. Miként a levél fogalmaz, a Szovjet-

35 BFL VII. 2.e. Cg. 47950. Igazgatósági ülés jegyzőkönyve, 1945. szeptember 17.

36 MNL OL Z 1190. Feljegyzés Tóth József munkaköréről, 1947. január 7. (A feljegyzést maga Tóth írta.)

37 A Gazdasági Főtanácsot 1945 decemberében azért hozták létre, hogy a jóvátétel teljesítését és a gazdaságpolitikát koordinálja. Pető-Szakács 1985: 65–66. Elnöke a mindenkori miniszterelnök lett, aki az 1945. november 4-i választások eredményeként a kisgazdapárti Tildy Zoltán volt. Romsics 1999: 284–285.

unió kormánya ezáltal feljogosított „a részvényesi jogok gyakorlására”.³⁸ A részvénytársasági cégforma tehát nem szűnt meg, továbbra is tartottak közgyűléseket, a közgyűlésen megválasztott igazgatóság és felügyelőbizottság pedig formailag végezte az alapszabály szerinti munkáját. A pozíciók betöltői persze a helyzetnek megfelelően megváltoztak.

A Magyar Siemens Művek új vezetősége a magyar állam januári döntése után jó néhány hónappal később, az 1946. október 19-én megtartott rendkívüli közgyűlés nyomán állt fel. A közgyűlési határozat ekkor mozdított el minden, 1944 óta pozícióban levő igazgatósági és felügyelőbizottsági tagot, és egyben módosította az alapszabályt is. Törölték azt a paragrafust, amely az igazgatóság magyar állampolgárságú tagjainak többséget biztosított a testületben, és törölték azt a passzust is, amely alapján a közgyűlésen nők nem szavazhattak. Az újonnan megválasztott igazgatóság hét szovjet és egy magyar állampolgár részvételével kezdte meg a munkát, a felügyelőbizottság négy tagjából egy volt magyar, három szovjet állampolgár, közülük kettő nő. Mindkét testület szovjet tagjai az aláírási címpéldányaikon úgy szerepeltek, mint a Magyarországi Szovjet Vagyonkezelőség tisztviselői.³⁹ A vállalat első ügyvezető igazgatója egy szovjet állampolgár lett (Ivan Odajnik, akit 1947 szeptemberétől Nyikolaj Romanov követett), helyettese pedig egy magyar állampolgár (Pollák Andor, néhány iratban Adolf), akinek neve korábban nem fordult elő a cég fennmaradt levéltári irataiban, cégjegyzői joga a Siemensnél biztosan nem volt ezt megelőzően.

Kevés információ van a szovjet tulajdonú Magyar Siemens Művek Rt. tényleges működéséről, bár azt fontos hangsúlyozni, hogy megtartották az eredeti Siemens nevet. (Talán jövőbeli kereskedelmi lehetőségek reményében?) Kemper Miklós egyik fennmaradt levele mindenesetre érzékletesen festi le az új szovjet tulajdonosok attitűdjét. Kemper e levelében arról számol be, hogy az 1946. októberi közgyűlés után Odajnik pusztán szóban tájékoztatta őt arról, hogy a továbbiakban nem tartanak igényt a kereskedelmi igazgatói munkájára sem. (Az igazgatósági tagságról a közgyűlés hívta vissza Kempert, minden más korábbi igazgatósági és felügyelőbizottsági taggal együtt.) Kemper szerint soha nem kapott erről hivatalos értesítést, miközben a cég továbbra is igénybe vette szolgálatait.⁴⁰

38 BFL VII. 2.e. Cg. 2829 6033 kd. Tildy Zoltán levele Vorosilov marsallhoz, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökéhez, 1946. január 30.

39 A Magyarországi Szovjet Vagyonkezelőség tisztviselői ültek a szovjet tulajdonba vagy érdekltségbe került vállalatok vezetésében. A Siemens Műveknél előforduló szovjet nevek köszönnek vissza a Magyar Repülőgépszerelvénygyár igazgatóságában is, például Georgi Popov, Vladimir Bezugli, Boris Romanov. Kovács 1997: 176. A Magyar Repülőgépszerelvénygyár 1946-ban lett szovjet–magyar tulajdon, mivel itt a német tulajdonrész csak 50%-ot tett ki. Ennek ellenére egy év múlva már a szovjet tagok ellenőrzésével működött az igazgatóság.

40 MNL OL Z 1190. 1. cs. 1. t. Kemper Miklós levele a Magyar Siemens Művek Rt.-hez, 1947. április 15.

A „szovjetizált” Vikert és az egyesülés

A szovjet tulajdonba adás 1946 végén a Vikertet is elérte. A Jótételési Hivatal 1946. december 24-i levele szerint Németország jótételési kötelezettsége alapján a Vikert részvényei a Szovjetunió tulajdonába kerültek.⁴¹ A Vikert tehát bár jogilag külön céggként létezett 1945 nyara óta, és részvényei 90%-ban a magyar állam, 10%-ban pedig magyar állampolgárságú kisrészvényesek birtokában voltak, mégis a német jótétel fejében került szovjet tulajdonba, vagyis a Magyar Siemens Művek utódcégének tekintették.

1946 elején, amikor a Magyar Siemens Művek szovjet tulajdonba került, a Magyarországi Szovjet Vagyonkezelőség nagyon hamar arról tájékoztatta a Vikertet, hogy felmondja az előző tulajdonos által kötött ipartelepberletet, és nem hajlandó eladni sem a kőbányai telepet. A Szovjet Vagyonkezelőség vizsgálatot is kezdeményezett, amelynek ki kellett derítenie, vajon a Vikert birtokol-e bármilyen Siemens-tulajdont. Bár a vizsgálat nem mutatott ki semmilyen szabálytalanságot, a Vikert és az immár szovjet tulajdonú Siemens Művek viszonyát ez nem befolyásolta érdemben. A felszínen ez egy bérleti szerződés körüli üzleti vita volt, ám valójában a nagypolitika mozgatta a szálakat.

A magyar politikai életben folyamatosan nőtt a szovjet befolyás, amit a Magyarországi Kommunista Párt térnyerése is világosan jelzett. A jótétel koordinálását végző Gazdasági Főtanács kiscsapatpárti elnökével, egyben miniszterelnökkel szemben például a titkárság kommunista párti vezetője, Vas Zoltán egy erőteljes hatalmi központot alakított ki szovjet támogatás mellett. A Gazdasági Főtanácson, illetve annak titkárságán keresztül a kommunista párt kulcsszerepre tett szert a gazdasági kérdésekben annak ellenére, hogy az iparügyi tárca szociáldemokrata irányítás alatt maradt. Tulajdonképpen minden miniszter a Gazdasági Főtanács alá rendelődött.

A Gazdasági Főtanács működésével párhuzamosan az állam gazdasági szerepvállalása is fokozódott. Az első államosítási hullám 1945 végén még csak a szénbányákra terjedt ki, és ez mondhatni általános gyakorlat volt a háború utáni Európában. Következő lépésként 1946 végén az öt legnagyobb nehézipari vállalat került állami tulajdonba Magyarországon, bár kimondva ekkor még csak a jótétel teljesítésének idejére. 1947 derekán következett az újabb hullám a tíz legnagyobb bank államosításával, ami további ipari vállalkozások állami tulajdonba vételét eredményezte. Valójában azonban már a hiperinfláció és annak kezelése eredményeként egyértelmű lett az állam minden korábbinál határozottabb jelenléte a magángazdaságban. Az új fizetőeszközzel együtt bevezetett új árrendszer aztán a hazai árakat is

41 BFL VII. 2.e. Cg. 47950. Az 1947. április 28-i rendkívüli közgyűléshez csatolt dokumentum.

elszakította a világpiaciaktól.⁴² A Vikert szovjet tulajdonba kerülését is ebben a politikai erőterben kell elhelyezni és értékelni.

1947 folyamán a vállalat új nevet kapott, Gépipari Szovjetvállalatok Igazgatósága Villamosipari és Kereskedelmi Rt. Vikert lett, és az új igazgatóságban és felügyelőbizottságban egyetlen régi tag sem maradhatott a helyén. Mindkét testületben szovjet többség volt. A korábbi ügyvezető igazgató, Tóth József csupán cégjegyzési jogot kapott. A céget egy szovjet vezérigazgató vezette a már ismert Pollák Adolf „másod-vezérigazgatósága” mellett. 1947. december 29-én aztán egy rendkívüli közgyűlés kimondta, hogy a Vikert ellenérték nélkül beolvad a Magyar Siemens Művek Villamossági Rt.-be, s végül a cégbíróság 1948. március 18-án törölte a budapesti cégek sorából.

A szovjet tulajdonú Magyar Siemens Művek Rt. – még mindig ezen a néven – forint nyitómérlege az 1947. január 1-jei állapotot alapul véve 1948 februárjában készült el. (Az új fizetőeszköz bevezetése után minden cégnek forintalapú mérleget kellett készítenie a vagyonáról.) A hites könyvvizsgálat 13 470 000 forintos tiszta vagyont mutatott ki. Az igazgatóság ebből 10 milliót szánt alaptőkének, és 3 470 000 forintot tartalékalapként kívánt kezelni. Ezt a javaslatot mind a könyvvizsgáló, mind a közgyűlés jóváhagyta, így a szovjet tulajdonú Magyar Siemens Művek Villamossági Rt. alaptőkéje 1948-tól 10 millió forint lett, amely 10 000 darab, egyenként 1000 forint névértékű részvényre oszlott. A cég szovjet tulajdonban, részvénytársaságként és az eredeti Siemens nevet használva működött tovább 1951-ig.

1951-ben előbb a cégnév változott, az átnevezés után eltűnt belőle a Siemens név (Budapesti Villamos és Kábelgyár Rt.), majd 1952-ben a tulajdonviszony is módosult. Magyarország és a Szovjetunió 1952 szeptemberében aláírt egy egyezményt, amely alapján a magyar állam visszavásárolta a Szovjetuniótól a tisztán szovjet tulajdonba került egykori magyarországi német vagyont. Ez alapján a Siemens Művek 100%-ban magyar állami tulajdon lett, és még mindig részvénytársaságként működött. A vállalat a Kohó- és Gépipari Minisztérium Erőszakmú Berendezések Igazgatóságához tartozott. A volt Siemensnél még 1955 augusztusában is tartottak közgyűlést, ahol új igazgatóság és felügyelőbizottság megbízásáról döntött a Kohó- és Gépipari Minisztériumot képviselő három (!) fő. Végül a részvénytársaságot 1960. május 12-én törölte a budapesti cégbíróság. A kőbányai telep egy nagy nehézipari konglomerátumba (az EVIG-be) olvadt be.

42 Pető-Szakács 1985: 62–82; Germuska 2017.

Értelmezések

A háború utáni újrakezdésben a Siemens egyik magyarországi leányvállalatának dolgozói úgy döntöttek, hogy saját erőre építve belefognak egy új cég felépítésébe. Ez lett a Vikert. A rövid életű cég története nagyon érdekes adaléka az 1945-ben újrainduló életnek.

Egyrészt jogilag még létezett a háború előtti Magyar Siemens Művek, amikor tulajdonképpen ennek örökében, vállalkozói kultúráját hasznosítva egy új, önálló vállalkozás alakult 1945 júniusában. Másrészt az is izgalmas fejlemény, hogy a megalakulás után négy hónappal, 1945 őszén a magyar állam is beszállt fő tulajdonosként az új vállalkozásba. (Jóllehet Potsdam után már világos volt, hogy mi vár a német tulajdonú gyárakra Németországon kívül is.) Harmadrészt fontos kiemelni, hogy az állami többségi tulajdonú cégben már 1945 őszén elvárt tag volt a vállalatvezetésben a munkásképviseelő, de az új elvek mellett ekkor még volt arra mód, hogy a korábbi igazgatók a felső vezetés tagjai maradjanak. Ez a szovjet tulajdonba vétel után, majd az államosítás után már nem volt lehetséges. A régi vezetőket korlátozott vagy inkább ellenőrzött keretek között hagyták érvényesülni. (A Siemens háború előtti ügyvezető igazgatója, Szentmártony Aladár sem maradhatott a vezetőségben, de helyet kapott a Villamosipari Kutatóintézetben, sőt munkásságáért Kossuth-díjjal is kitüntették.⁴³) Negyedrészt azt is érdemes hangsúlyozni, s ez különösen jól jellemzi ezt az átmeneti és bizonytalan időszakot, hogy 1946 folyamán párhuzamosan létezett a Siemens szovjet és a Vikert magyar vállalata. A Magyar Siemens Művek német jóvátétel fejében 1946. január végén került szovjet tulajdonba. A Vikert ugyanezen a jogcímen 1946. december végén vált a Szovjetunió tulajdonává. És a párhuzamosság fennmaradt 1947 folyamán is, a szovjet Siemens és a szovjet Vikert egymás mellett létezett. A Vikert csak 1947 decemberében olvadt be a szovjet tulajdonú Magyar Siemens Művek Rt.-be.

Bár pusztán másfél évig működött a Vikert 1945 júniusa és 1947 legeleje között, komoly sikereket ért el a vállalatvezetés. Önmagában a termelés újraindítása is fontos eredmény, de még markánsabban érzékelteti a teljesítményt, hogy a szovjet tulajdonba vett Siemens és a még magyar tulajdonú Vikert 1946-os tárgyalásait kísérvé a két cég értékét felmérték. A Vikertnek 7 millió forintnyi vagyont mutatott ki ez az értékelés, a szovjet tulajdonú Siemensnek 1,5 milliónyit.⁴⁴ 1948 elején pedig az immár mindkét vállalkozást magába foglaló Siemens tulajdonát több mint 10 millió forintra értékelték, miközben alig három évvel korábban, 1945 tavaszán jóvátétel címén leszerelték és elvitték a gyár berendezéseit.

43 Herr Tuppel csodálkozik. *Népszabadság*, 1958. október 24. 2–3.

44 MNL OL XIX-F-1-b. 44. d. 77.933/V.-1946. IP. M.; XIX-F-1-kk. 8. d. A tárgyalások történetét feldolgozta Gábor 2013: 129–130.

A Vikert történetének számos olvasata lehetséges. Értékelhető a nagypolitika erőterében mozgó gazdasági szereplőként, de az 1945 utáni újrakezdés egyik példajaként is. A Vikert jóvátételben játszott szerepe egyértelmű, és az ebből adódó gazdasági jelentősége szintén bizonyított: már önmagában ez a tény felemeli történetét az állami gazdaságpolitika szintjére. Bár erre nincs egyelőre bizonyíték, akár az is elképzelhető, hogy már a Vikert alapításakor tudhattak arról az alapítók és a leendő részvényesek, hogy az állam támogatni fogja az új vállalkozást. Még tovább menve az a hipotézis is megfogalmazható, hogy a 100%-ban magyar tulajdonú Vikert révén vajon nem a szovjet tulajdonba vételt akarta-e elkerülni a magyar állam. De még ha ez utóbbi értelmezéseket igazolják is a jövőben források, sokatmondó az a tény, hogy a szétlőtt Budapesten, 1945 júniusában több mint másfél száz kisrészvényes, közöttük sok gyári munkás, arra fordította megmaradt pénzét, hogy céget alapítson, és munkát teremtsen magának. Innen nézve a Vikert története mindenképpen a háború utáni újrakezdés és a reziliencia szép példája is egyben.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII. 2.e. Cégbírósi iratok (Cg.)

Cg. 2055. Siemens & Halske Rt.

Cg. 2829. Magyar Siemens–Schuckert Művek Villamossági Rt.

Cg. 7368. Magyar Siemens–Reinigen Művek Rt.

Cg. 32657. Siemens & Halske Bt.

Cg. 32673. Budapesti Városi Vasút Vállalat Siemens & Halske

Cg. 34391. Körúti Villamos Vasút Vállalat Siemens & Halske

Cg. 47950. Villamosipari és Kereskedelmi Rt.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-A-58. Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság iratai

XIX-F-1-b. Iparügyi Minisztérium, általános iratok

XIX-F-1-kk. Bán Antal miniszter iratai

Z 1183. Villamosipari és Kereskedelmi Rt., Ügyvezető igazgatóság

Z 1190. Villamosipari és Kereskedelmi Rt., Személyzeti és munkaügyi osztály

Compass Leonhardt. Wien, 1929.

Népszabadság, 1958.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Villamosgép és Kábelgyár 50 éve 1963: *A Villamosgép és Kábelgyár 50 éve és szerepe a magyar villamosipar fejlődésében, 1913–1963*. Szerk. Keller Ferenc. Budapest.
- Boyer, Christoph 2003: Economic Efficiency and Nationality: The Siemens Subsidiary Elektrotechna in the First Czechoslovakian Republic. In: Terry Gourvish (ed.): *Business and Politics in Europe, 1900–1970: Essays in Honour of Alice Teichova*. Cambridge, 307–324.
- Feldenkirchen, Wilfried 1994: *Werner von Siemens: Inventor and International Entrepreneur*. Columbus.
- Feldenkirchen, Wilfried 1995: *Siemens. 1918–1945*. München–Zürich.
- Feldenkirchen, Wilfried 2000: *Siemens. From Workshop to Global Player*. München–Zürich.
- Frisnyák Zsuzsanna – Klement Judit 2017: *A Siemens története Magyarországon, 1887–2017*. Budapest.
- Gábor Péter 2013: *Jóvátétel és külkereskedelmi orientációváltás Magyarországon, 1945–1949/51*. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. <http://pea.lib.pte.hu/handle/pea/16125> – utolsó letöltés: 2019. február 1.
- Germuska Pál 2017: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In: Bank Barbara – Germuska Pál (szerk.): *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Budapest, 11–76.
- Gyarmati György – Püski Levente – Barta Róbert 1996: *Magyarország a XX. században*. I. *Politika, társadalom, hadtörténet, jogalkotás*. Szekszárd.
- Honvári János 2006: *A XX. századi magyar gazdaságtörténet*. Budapest.
- Klement, Judit 2019: The Afterlife of a Multinational Enterprise: The Case of Siemens' Subsidiary in Hungary After the Second World War. In: Forbes, Neil – Kurosawa, Takafumi – Wubs, Ben (eds.): *Multinational Enterprise, Political Risk and Organisational Change. From Total War to Cold War*. New York – London, 177–195.
- Kováts Lajos 1997: A Magyar Repülőgépszerelvénygyár Rt. története 1941–1950. In: *Tanulmányok Budapest múltjából XXVI*. Budapest, 153–183.
- Pető Iván – Szakács Sándor 1985: *A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945–1985*. I. *Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka, 1945–1968*. Budapest.
- Pogány Ágnes 1989: Munkabérek a két világháború közötti Magyarországon. *Történelmi Szemle* (31.) 1–2. 70–95.
- Romsics Ignác 1999: *Magyarország története a XX. században*. Budapest.
- Tamási Miklós – Ungváry Krisztián 2006: *Budapest, 1945*. Budapest.
- Vass G. István 2011: Dokumentumok a magyar–szovjet jóvátételi egyezmény létrejöttéhez. *archívNET* (11.) 2. www.archivnet.hu/diplomacia/dokumentumok_a_magyarszovjet_jovatteteli_egyezmey_letrejottehez.html – utolsó letöltés: 2019. február 1.
- Wiesen, S. Jonathan 2001: *West German Industry and the Challenge of the Nazi Past, 1945–1955*. Chapel Hill – London.

MAGYAR GAZDASÁGTÖRTÉNETI ÉVKÖNYV • 2019

URADALOM – VÁLLALAT

Főszerkesztő

KÖVÉR György – POGÁNY Ágnes – WEISZ Boglárka

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajnal István Alapítvány
Budapest, 2019

Tartalom

DOMANOVSKY SÁNDOR	
A Gutsherrschaft történetéhez Magyarországon [Az alapszöveg]	7
KÖVÉR GYÖRGY	
Szerkesztői utószó Domanovszky Sándor tanulmányához	29
PRAJDA KATALIN	
A firenzei kereskedőtársaságok működése a 14–15. századi Magyar Királyságban. Források és kérdések	45
GÁLFI EMŐKE	
A gyulafehérvári uradalom birtokainak mobilitása a 16. század második felében	61
GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS	
Csontos Éliás bártfai szőlőgondnok középkor végi hegyaljai számadásai	75
MÁTYÁS-RAUSCH PETRA	
Bányauradalmak az Erdélyi Fejedelemség területén Bethlen Gábor uralkodása alatt	103
SZIRÁCSIK ÉVA	
A földesúri járadékok változása a divényi uradalomban (1660–1684)	121
KOVÁCS KRISZTIÁN	
Majorsági gazdálkodás a 19. század elején a Rádayak „ludányi nyílhoz” tartozó birtokain	155
GAUCSÍK ISTVÁN	
Pénzügyi szolgáltatók és a hitelezés formái Pozsonyban a 18. század végén és a 19. század elején. Szakirodalmi áttekintés	175
KURUCZ GYÖRGY	
Agrárszakképzés és piackutatás: a „technológiai utazás” gyakorlata gróf Festetics László modernizációs törekvéseiben	193

TÓTH ÉVA – LUKÁCS GÁBOR	
Gyümölcsstermesztés a Festeticsek keszthelyi uradalmában a 19. század közepén	215
KAPOSI ZOLTÁN	
Nagykanizsai vállalkozók birtokszerzései a város körüli területeken a dualizmus korában	223
HALMOS KÁROLY	
Elvetélt vállalatok	247
FÜLÖP ÉVA MÁRIA	
A magyarországi bencés kongregáció gazdálkodása az első világháborút követő időszakban: gazdasági válság és útkeresés	265
TAMÁS GÁBOR	
Menedzseruralom? Szervezeti evolúció és tisztviselői karrierpályák egy biztosítótársaságnál	287
BAGDI RÓBERT – HLBOCSÁNYI NORBERT	
Konzervgyártás Kecskeméten a 20. század első felében	325
KLEMENT JUDIT	
Vállalattörténet a nagypolitika árnyékában: a rövid életű Vikert	355
TAMÁS MÁTÉ	
<i>A Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez</i> sorozat (1930–1943) gazdaságtörténete	373
VARGA ZSUZSANNA	
Kényszerpályáról a vállalati mozgástér felé. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek első két évtizede Magyarországon, 1948–1968	391
MEGEMLÉKEZÉS	
SZÉKELY IVÁN	
Scott M. Eddie (1935–2019)	411
Szerzők	427
Contents	429